

# 'מלאו כל ארץ ישראל תורה'<sup>1</sup>

## מו"ר הרב יונה דברת



**קהלת פרק יב יא:** דְּבַרֵי חֲכָמִים כְּדָרְבָנוֹת וּכְמִשְׁמְרוֹת נְטוּעִים  
**בְּעֵלֵי אֲסוּפוֹת נִתְּנוּ מֵרַעָה אֶחָד:**

**מסכת הגיגה דף ג עמוד ב:** ואף הוא [ר' אלעזר בן עזריה] פתח ודרש: דברי חכמים וגו'. למה נמשלו דברי תורה לדרבן וכו'...  
**בעלי אסופות** - אלו תלמידי חכמים שיושבין אסופות אסופות ועוסקין בתורה, הללו מטמאין והללו מטהרין, הללו אוסרין והללו מתירין, הללו פוסלין והללו מכשירין. שמא יאמר אדם: היאך אני למד תורה מעתה? תלמוד לומר: כולם נתנו מרעה אחד - אל אחד נתנו, פרנס אחד אמרו, מפי אדון כל המעשים ברוך הוא, דכתיב (שמות כ, א) וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֶת כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה לְאַמֵּר: אף אתה עשה אוזניך כאפרכסת, וקנה לך לב מבין לשמוע את דברי מטמאים ואת דברי מטהרים, את דברי אוסרין ואת דברי מתירין, את דברי פוסלין ואת דברי מכשירין.

**דברים פרק יא פסוק יט:** וְלִמְדֹתֶם אִתְּם אֶת בְּנֵיכֶם לְדַבֵּר בָּם...

**מלאכי פרק ג פסוק טז:** אֲזוּ נְדַבְרוּ יִרְאֵי ה' אִישׁ אֶת רַעְוֹ וַיִּקְשֹׁב ה' וַיִּשְׁמַע וַיִּכְתֹּב סֵפֶר זְכָרוֹן לְפָנָיו לְיִרְאֵי ה' וּלְחֹשְׁבֵי שְׁמוֹ:

1. בעקבות המאמר: 'רבי יוסי בן חלפתא - פשר אמירתו בדבר עלייתו לדוכן, ולמקרא שמות כג, ב: אַחֲרֵי רַבִּים לְהִטּוֹת.

- |  |  |
|--|--|
| טז. מיתת תלמידי ר"ע: מידה כנגד מידה            | א. דור מתקן דור                                  |
| יז. מהר"ל: האסכרה, העונש המידתי לנ"ל           | ב. פירוד הדעות                                   |
| יח. החבורה בחיבור בתורה אחת                    | ג. ביוש הנשיא את ר' יהושע                        |
| יט. האות ו וסיפרת שש ביטוי לחיבור ואחדות       | ד. תיקון הוקרת הדעות                             |
| כ. רבי מאיר: אין טורפין יין ושמן לחולה בשבת... | ה. כשל תלמידי ר' עקיבא ומותם                     |
| כא. רבי שמעון: כל הספיחים מותרים...            | ו. נימה חדשה בכשל                                |
| כב. כבוד תלמידך חביב עליך כשלך                 | ז. כשל בהימנעות הוקרת דעות                       |
| כג. כבוד זה לזה                                | ח. המטרה: עצם הוויית התורה ומציאותה              |
| כד. חיבור הדעות של ר' עקיבא בחתימת שנות חייו   | ט. מציאות התורה בענווה - הענווה מְּצִיאָת התורה  |
| כה. רב מכל חידוש                               | י. חטא תלמידי ר' עקיבא - אי הוקרת דעות           |
| כו. מסירות נפש על המותר כהוראת שעה             | יא. חזון העתיד: הקשבה הדדית                      |
| כז. עוד משמעות מקיפה רמוזה במקראות             | יב. זוגות תלמידים - הקשבה איש לרעהו              |
| כח. למלא תורה בתלמידים ממלאי תורה בארץ ישראל   | יג. שבח התלמיד שאמר דבר בשם אומרו                |
| כט. הנוטע, מטעיו ונטיעותיו                     | יד. תורה מסיני באמירתה לדורות ובהאמרה מפי הדורות |
|  | טו. זיכוך דורות העולם באמירת דברים בשם אומרם     |

## א. דור מתקן דור

דבר גדול משמיענו ר' יוסי בן חלפתא [במאמר 'רבי יוסי בן חלפתא - פשר אמירתו בדבר עלייתו לדוכן'], דבר המבטא ומאפיין את דורו על ידו ועל ידי חבריו. מפעל חייהם היה: **תיקון הדור הקודם** והעמדת תורה שלמה ומפוארת לדורות. את מה תקנו, וכיצד תקנוהו?

## ב. פירוד הדעות

בדור הקודם של רבותיהם, ענקי עולם, הם עמדו לפעמים בתוקף רב מדי על דעתם, עמידה שהביאה למהלכים חריפים כלפיהם מצד חבריהם, ונתהווה כעין פירוד בין הרעים האהובים האהובים אוהבי התורה. דוגמא לדבר הוא המעשה בר' אליעזר דלהלן (ב"מ נט, ב):

תנן התם: חתכו חוליות ונתן חול בין חוליא לחוליא, רבי אליעזר מטהר וחכמים מטמאין. וזה הוא תנור של עכנאי. מאי עכנאי? - אמר רב יהודה אמר שמואל: שהקיפו דברים כעכנא זו, וטמאוהו. תנא: באותו היום השיב רבי אליעזר כל תשובות שבעולם ולא קיבלו הימנו. אמר להם: אם הלכה כמותי - חרוב זה יוכיח. נעקר חרוב ממקומו מאה אמה, ואמרי לה: ארבע מאות אמה. אמרו לו: אין מביאין ראיה מן החרוב. חזר ואמר להם: אם הלכה כמותי - אמת המים יוכיחו. חזרו אמת המים לאחוריהם. אמרו לו: אין מביאין ראיה מאמת המים. חזר ואמר להם: אם

הלכה כמותי - כותלי בית המדרש יוכיחו. הטו כותלי בית המדרש ליפול. גער בהם רבי יהושע, אמר להם: אם תלמידי חכמים מנצחים זה את זה בהלכה - אתם מה טיבכם? לא נפלו מפני כבודו של רבי יהושע, ולא זקפו מפני כבודו של רבי אליעזר, ועדין מטיין ועומדין. חזר ואמר להם: אם הלכה כמותי - מן השמים יוכיחו. יצאתה בת קול ואמרה: מה לכם אצל רבי אליעזר שהלכה כמותו בכל מקום! עמד רבי יהושע על רגליו ואמר: לא בשמים היא. - מאי לא בשמים היא? - אמר רבי ירמיה: שכבר נתנה תורה מהר סיני, אין אנו משגיחין בבת קול, שכבר כתבת בהר סיני בתורה 'אחרי רבים להטות'. - אשכחיה רבי נתן לאלהיו, אמר ליה: מאי עביד קודשא בריך הוא בההיא שעתא? - אמר ליה: קא חייך ואמר נצחוני בני, נצחוני בני. אמרו: אותו היום הביאו כל טהרות שטיהר רבי אליעזר ושרפום באש, ונמנו עליו וברכוהו. ואמרו: מי ילך ויודיעו? - אמר להם רבי עקיבא: אני אלך, שמא ילך אדם שאינו הגון ויודיעו, ונמצא מחריב את כל העולם כולו. מה עשה רבי עקיבא? לבש שחורים, ונתעטף שחורים, וישב לפניו בריחוק ארבע אמות. - אמר לו רבי אליעזר: עקיבא, מה יום מיומיים? - אמר לו: רבי, כמדומה לי שחברים בְּדָלִים ממך. - אף הוא קרע בגדיו וחלץ מנעליו, ונשמט וישב על גבי קרקע. זלגו עיניו דמעות...

### ג. ביוש הנשיא את ר' יהושע

עוד ארע כדבר זה, של הרחקה, במעשה דרבן גמליאל דלהלן (ברכות כז, ב):  
 תנו רבנן: מעשה בתלמיד אחד שבא לפני רבי יהושע, אמר לו: תפילת ערבית רשות או חובה? אמר ליה: רשות. בא לפני רבן גמליאל, אמר לו: תפילת ערבית רשות או חובה? אמר לו: חובה. אמר לו: והלא רבי יהושע אמר לי רשות! אמר לו: המתן עד שיכנסו בעלי תריסין לבית המדרש. כשנכנסו בעלי תריסין, עמד השואל ושאל: תפילת ערבית רשות או חובה? אמר לו רבן גמליאל: חובה. אמר להם רבן גמליאל לחכמים: כלום יש אדם שחולק בדבר זה? אמר ליה רבי יהושע: לאו. אמר לו: והלא משמך אמרו לי רשות! אמר ליה: יהושע, עמוד על רגליך ויעידו בך! עמד רבי יהושע על רגליו ואמר: אלמלא אני חי והוא מת - יכול החי להכחיש את המת, ועכשיו שאני חי והוא חי - היאך יכול החי להכחיש את החי? היה רבן גמליאל יושב ודורש, ורבי יהושע עומד על רגליו, עד שרננו כל העם ואמרו לחוצפית התורגמן: עמוד! ועמד. אמרי: עד כמה נצעריה וניזיל? בראש השנה אשתקד צעריה, בבכורות במעשה דרבי צדוק צעריה, הכא נמי צעריה, תא ונעבריה! מאן נוקים ליה? נוקמיה לרבי יהושע? בעל מעשה הוא; נוקמיה לרבי עקיבא? דילמא עניש ליה, דלית ליה זכות אבות; אלא נוקמיה לרבי אלעזר בן עזריה, דהוא חכם והוא עשיר והוא עשירי לעזרא.

### ד. תיקון הוקרת הדעות

זאת היתה משימת חייהם של ר' יוסי ושל חבריו (כדלהלן סעיפים יח-כב): לא לעבור על דברי חבריהם, אלא לקבלם בתבונה גמורה, ולא להתחזק כל כך בתוקף בדעתם, וזאת מפני שהוקיר את ערך חבריו ואת תורתם לו ולדורו ולדורות.

### ה. כשל תלמידי ר' עקיבא ומותם

יותר מכל נגלה בקע זה בבית המדרש הגדול של הדור, בית מדרשו של ר' עקיבא, בהתנהגות תלמידיו שגרמה לשואה, עליה אנו אבלים עד היום. וכך מסופר (יבמות סב, ב): **בְּבִקְרָא זֶרַע אֶת זְרַעָהּ וְלַעֲרַב אֶל תַּנַּח יְדָהּ פִּי אֵינָהּ יוֹדֵעַ אִי זֶה יְכַשֵּׁר הַזֶּה אוּ זֶה וְאִם שְׁנֵיהֶם כְּאֶחָד טוֹבִים** (קהלת יא, ו). ר"ע אומר: למד תורה בילדותו - ילמד תורה בזקנותו, היו לו תלמידים בילדותו - יהיו לו תלמידים בזקנותו, שנאמר: בבקר זרע את זרעך וגו'. אמרו: שנים עשר אלף זוגים תלמידים היו לו לרבי עקיבא, מגבת עד אנטיפרס, וכולן מתו בפרק אחד מפני שלא נהגו כבוד זה לזה, והיה העולם שמים, עד שבא ר"ע אצל רבותינו שבדרום, ושנאה להם: ר"מ ור' יהודה ור' יוסי ורבי שמעון ורבי אלעזר בן שמוע, והם הם העמידו תורה אותה שעה.

מה פשר המעשה או המחדל: לא נהגו כבוד זה לזה? ודאי לא השמיעו דברי גנאי זה על זה, ולא התנכרו זה לזה, ולא נתכבדו בקלון חבריהם וכל כיו"ב. אף יש לדייק סיפור כישלונם בלשון 'שלא נהגו', של הימנעות [ב'שב ואל תעשה'] מדבר שהיו צריכים וחייבים לעשותו, ולא בלשון של עשייה פעילה 'שנהגו אי כבוד זה בזה'. במה איפוא לא נהגו כבוד זה לזה, באיזה מעשה של כבוד היו חייבים להתייחס זה אל זה ולא עשו?

### ו. נימה חדשה בכשל

התלבטות ותהייה זו מתעצמים בלשון סיפור המעשה במדרש (בר' חיי שרה פרשה סא). את הפסוק 'בבקר זרע את זרעך ולערב אל תנח ידך'. ר' עקיבא אומר, אם היו לך תלמידים בנערותך, עשה לך תלמידים בזקנותך, שאין אתה יודע איזה מהם מתקיים לך זה או זה ואם שניהם כאחד טובים; י"ב אלף תלמידים היו לר"ע מעכו ועד אנטפרס, וכולם בפרק אחד מתו. למה? - שהיתה עינם צרה אלו באלו. ובסוף העמיד שבעה: רבי מאיר, ורבי יהודה, רבי יוסי, ור' שמעון, ורבי אלעזר בן שמוע, ורבי יוחנן הסנדלר, ור' אליעזר בן יעקב, ואית דאמרי ר' יהודה, ור' נחמיה, ורבי מאיר, רבי יוסי, ורשב"י, ור' חנינא בן חכינאי, ורבי יוחנן הסנדלר, אמר להם: בניי, הראשונים לא מתו אלא שהיתה עינם צרה אלו לאלו, תנו דעתכם שלא תעשו כמעשיהם. עמדו ומלאו כל ארץ ישראל תורה.

גם זו מסורת מפתיעה ומעוררת תהייה: במה היתה עינם צרה?! ודאי לא קפצו ידם ממצוות צדקה, ולא נמנעו מביקור חולים, שמלבד היות מעשים אלו מצוות תורה, הרי רבם היה גבאי עניים, והוא זה שאמר שמי שאינו מבקר חולים, כאילו שופך דמים, וכך בכל המצוות והישר והטוב בעיני ה'. במה איפוא היתה עינם צרה זה בזה? ועוד נדרש להבין ולדעת: האם הפגמים המוסריים, 'לא נהגו כבוד זה לזה', ו'עינם צרה זה בזה', דבר אחד הם, או שני דברים שונים הם, ואלו הם? ועוד: איך ממלאים כל ארץ ישראל תורה? האפשר לעשות כן, כביכול לא לשייר מקום בלי תורה, הרי לכל אחד יש את מקומו, ואף אם הוא נע ונד כדי לפזר תורה, עדיין לא כל התורה בידו, כי ארוכה מני ארץ מידתה ורחבה מני ים! ובקיצור שוב: **באיזו דרך ממלאים כל ארץ ישראל תורה?**

## ז. כשל בהימנעות הוקרת דעות

נראים הדברים שהיה זה פגם דק וסמוי וטמון בלב, במה שהינו דבר יסודי לעצם הוויית התורה, ושבגדולי תורה, כתלמידי ר' עקיבא, מדקדקים כחוט השערה בגינו. לידיעתו ולהבנתו נביט במערכת דרך קנין תורה הערוכה לנו במסכת אבות (ו.ו): "...והתורה נקנית בארבעים ושמונה דברים: ... בתלמוד, בשמיעת האזן... בענווה... מיעוט סחורה... במיעוט שינה... בארך אפים, בלב טוב... ואינו מחזיק טובה לעצמו..." הדבר הארבעים ושמונה הוא: "האומר דבר בשם אומרו, שבכך מביא גאולה לעולם". מידה זו צריכה תלמוד: מה שייכותה לקניין תורה? כל המידות הקודמות הינן דברים לימודיים, או דברים מוסריים להכנת הנפש הרוחנית לתורה הרוחנית, אבל 'אומר דבר בשם אומרו', אינו לא זה ולא זה. ואין לומר שזו מידת ענווה, שהרי זו מפורשת לפני כן!

המעלה הגדולה בקשרנו ודבקותנו בתורה היא בהיותה עם כל העוסק בה כתורת חסד, של הלומד על מנת ללמד (סוכה, מח. ב), כדי שהתורה תהייה מורשת כל קהילת יעקב. וצריך לחקור: האם המצוה היא שיש חיוב עלי לתת את התורה שלי, שלא תהיה רק אצלי, שאשכיל אותה בהיותי 'גלי מסכתא', או שיש עלי חיוב לעשות כך שתהיה תורה רבה בכל - בכל איש, בכל מקום ומכל איש ומכל מקום? המתווה השני הוא בודאי דרך האמת של הוויית התורה בישראל ובעולם; כי כאשר תלוי תלמודה לאחרים במידת התורה שבי, הרי יש גבול להפצת מעיינותיה, אבל כשהמגמה היא שתהיה תורה, הרי כל מקור וכל מבוע של תורה של הכל, גדול וקטן, מבוקש, נשאב ומתמצה, נדלה ומושקה אל הכל. זו המשמעות של "האומר דבר בשם אומרו", זו **הענווה המיוחדת** שהיראה עקב לסולייתה, ושהיא כל התורה. מידת קנין 'האומר דבר' וכו' הינה המסגרת לכל המידות הערוכות לפניה, היא ראשן ומגמתן, והיא תכליתן והשלמתן. בלעדיה מסתלקת נשמת אפה של תורת אמת שבפינו ובפיפיות עם ישראל.

## ח. המטרה: עצם הוויית התורה ומציאותה מכל מקום

יסוד דברינו נמצא בדברי רבותינו.

כך כותב בנפש החיים (שער ד פרק ג): אבל האמת, כי ענין לשמה פירוש לשם התורה, והעניין כמו שפירש הרא"ש ז"ל על מאמר ר"א ב"ר צדוק (נדרים נא, א) עשה דברים לשם פעלן ודבר בהן לשמן, וז"ל: 'עשה דברים לשם פעלן' - לשמו של הקב"ה שפעל הכל למענהו. 'ודבר בהן לשמן' - כל דבורך ומשאך בדברי תורה יהיה לשם התורה, כגון לידע ולהבין ולהוסיף לקח ופלפול, ולא לקנטר ולהתגאות, עכ"ל.

וכן באורות התורה (פרק ב סעיף א): ענין תורה לשמה - לשם התורה, כי מציאות החכמה היא רצון ה' יתברך שתהיה בפועל.

## ט. מציאות התורה בענווה - הענווה מְּמַצֵּאת התורה

הארה לערכה של מידה זו משמיענו ר' אבהו בהערכתו את תכונת הענווה, כמסופר בסוטה מ, א: "ואמר רבי אבהו, מריש הוה אמינא עינוותנא אנא, כיון דחזינא ליה לרבי אבא דמן עכו דאמר איהו חד טעמא ואמר אמוריה חד טעמא ולא קפיד, אמינא לאו עינוותנא אנא. ומאי עינוותנותיה דרבי אבהו? - דאמרה לה דביתהו דאמוריה דרבי אבהו לדביתהו דרבי אבהו: הא דידן לא צריך ליה לדידך, והאי דגחין וזקיף עליה, יקרא בעלמא הוא דעביד ליה. אזלא דביתהו ואמרה ליה לרבי אבהו, אמר לה: ומאי נפקא לך מינה? מיני ומיניה יתקלס עילאה".

במה עלתה ענוות ר' אבא על ענוות ר' אבהו? - אמנם יחסו של ר' אבהו להתפארות זולתו בדברי התורה שהוא הפיק מרוחו ומדעתו, שכביכול הם של האחר ולא שלו, יחס זה הוא בוודאי עדות לענווה גדולה ביותר. אבל סוף סוף דבריו של עצמו, שהם פרי הגיגי רוחו, הם שיוצאים לעולם, נכנסים באוזני הבריות ומתקיימים, ויש לו נחת רוח בהיות דברי יצירות רוחו אלו שנשמעים. אבל ר' אבא עלה עליו לאין ערוך, באשר היה נכון לוותר על עצם קיום דבריו, שיבטלו מפני דברי זולתו, כי כל הלך רוחו היה: שתהיה תורה בעולם מכל מקום; הוא חי את "האומר דבר בשם אומר" בכל ישותו בלי שום שיור.

## י. חטא תלמידי ר' עקיבא - אי הוקרת דעות

כך יש להבין את כישלונם של תלמידי ר' עקיבא. ודאי כבדו זה את זה במובן הפשוט והמקובל, ואף יותר מכך. אבל גדלותם בתורה היתה להם לרועץ. הם היו כל כך גדולים שלא קבלו דעת זולתם, לא נהגו כבוד ביצירת התורה של החבר לתת לה מקום כלשל תורת עצמם, לקבלה בלבם ובדעתם, ולאומרה לאחרים בשם אומרה, היתה עינם צרה מלגלות נכונות לקבל תורת חבריהם. זו היתה חסימה

להפצת התורה בלי גבול מכל מקום ובכל מקום. זו היתה מגבלה לתורתו הענקית של רבם, וזו היתה סכנה למתווה לא נכון בדרכה של תורה לדורות. ולכן נגזרה הגזירה הקשה שייטמו מן העולם, על מנת לפנות מקום להתהוות דרך משוקמת במסלולה הנכון של תורת אמת. בכך הבחין ר"ע, ובלשון ברורה וחדה ביקר ושלל את הנהגת תלמידיו הקודמים, והתווה והורה לתלמידי זקנותו את הדרך הנכונה אשר ילכו בה: לא להיות צרי עין, לקבל דברי חבריהם בלבם ובדעתם, ולפעול למעשה באמירתם לכל. בכך המגמה היא לומר וללמד תורה בלי גבול, בכך סוערת רוח התורה בכל מקום ובכל נפש, וכך מתמלאת ארץ ישראל בתורה. זאת עשו תלמידים אלו, ומלאו כל ארץ ישראל תורה בדורם ולדורות.

### יא. חזון העתיד: הקשבה הודית

תורה זו הינה חזון הגאולה שצפה אותו חותם הנבואה, הנביא מלאכי (ג, א): הַנְּבִי שְׁלַח מְלֹאכֵי וּפְנֵה דְרָךְ לְפָנַי וּפְתָאם יָבֹא אֶל הַיְכָלוֹ הָאֲדוֹן אֲשֶׁר אַתֶּם מְבַקְשִׁים וּמְלֹאךְ הַבְּרִית אֲשֶׁר אַתֶּם חֹפְצִים הִנֵּה בָּא אָמַר ה' צְבָאוֹת... אֲזַ נְדַבְרוּ יְרָאֵי ה' אִישׁ אֶת רַעְהוּ וַיִּקְשֶׁב ה' וַיִּשְׁמַע וַיִּפְתַּח סֵפֶר זְכָרוֹן לְפָנָיו לְיְרָאֵי ה' וּלְחֹשְׁבֵי שְׁמוֹ... הִנֵּה אֲנֹכִי שְׁלַח לְכֶם אֶת אֱלֹהֵי הַנְּבִיא לְפָנַי בּוֹא יוֹם ה' הַגְּדוֹל וְהַנּוֹרָא: וְהִשִּׁיב לֵב אָבוֹת עַל בְּנֵים וְלֵב בְּנֵים עַל אָבוֹתָם...

נדייק ונבין: לא נאמר: 'אז דברו' אלא 'אז נדברו', דהיינו: תמיד בני אדם מדברים, רוצים לדבר כטבע רוח ממללא שבהם, אבל בעת הגאולה יתעלו להיות נדברים, נפעלים, לשמוע, להקשיב ולקבל את דברי זולתם. זו גם בשורת אליהו ששייב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם, שמתוך כך יטו אוזנם להקשיב זה לזה, שזו היא עצמותה של הגאולה.

### יב. זוגות תלמידים - הקשבה איש לרעהו

בזה מדוייק הביטוי בדבר מספר תלמידי ר"ע, שהיו עשרים וארבעה אלף, בלשון "שנים עשר אלף זוגי תלמידים", מפני שהיו מוכשרים וראויים להיות זוגים - איש אל רעהו - נדברים זה אל זה, ולא עשו כן.

### יג. שבח התלמיד שאמר דבר בשם אומרו

ניצוץ בדבר השתדלותו של ר' עקיבא לכוון לדרך תורה במילואה את תלמידיו, כלקח מסיבת אובדן תלמידיו, נשקף מהמסופר בעירובין (יא. ב במשנה) לעניין הכשר מבוי: בית שמאי אומרים לחי וקורה, ובית הלל אומרים או לחי או קורה. רבי אליעזר אומר לחיין. משום רבי ישמעאל אמר תלמיד אחד לפני רבי עקיבא: לא נחלקו בית שמאי ובית הלל על מבוי שהוא פחות מארבע אמות שהוא ניתר או

בלחי או בקורה, על מה נחלקו - על רחב מארבע אמות ועד עשר, שבית שמאי אומרים לחי וקורה, ובית הלל אומרים או לחי או קורה. אמר רבי עקיבא על זה ועל זה נחלקו. (יג, א) תניא אמר רבי עקיבא: לא אמר רבי ישמעאל דבר זה, אלא אותו תלמיד אמר דבר זה - והלכה כאותו תלמיד. הא גופה קשיא: אמרת לא אמר רבי ישמעאל דבר זה - אלמא לית הלכתא כוותיה, והדר אמרת הלכה כאותו תלמיד! - אמר רב יהודה אמר שמואל: לא אמרה רבי עקיבא אלא לחדד בה התלמידים. ורב נחמן בר יצחק אמר: נראין איתמר. אמר רבי יהושע בן לוי: כל מקום שאתה מוצא משום רבי ישמעאל אמר תלמיד אחד לפני רבי עקיבא - אינו אלא רבי מאיר, ששימש את רבי ישמעאל ואת רבי עקיבא.

רש"י: לא ר' ישמעאל אמר דבר זה - מוחזק אני בו שהוא חכם, ומעולם לא אמר דבר זה [אלא מסתבר שאותו תלמיד שמעה מרב אחר].

לא אמרה ר' עקיבא - להאי הלכה כאותו תלמיד, אלא לחדד את התלמידים ששימו לבם לתורה ויאמרו פלפול מלבם, לפיכך שיבחו בפניהם.

נראה להציע הבנה ומשמעות נוספת לסיפור חליפת דברים זו. לפי פירוש רש"י מובנת בפשטות מילת 'לחדד', שמשמעותה: פלפול, אבל אליבא דאמת אין הלכה כאותו תלמיד, ואיך אפשר לומר דבר שאינו נכון? ועוד, איזה פלפול נאמר בדברי אותו תלמיד, רק נאמרו דבריו של רבו כלשונם! על כן נבאר כך את הדברים: לחדד מובנו אמירת דברים ברורים, כלשון המדרש (קידושין ל, א) "תנו רבנן: ושנתם - שיהו דברי תורה מחודדים בפיק, שאם ישאל לך אדם דבר אל תגמגם ותאמר לו, אלא אמור לו מיד, שנאמר (משלי ז) אמור לחכמה אחותי את וגו', ואומר (שם) קשרם על אצבעותיך כתבם על לוח לבך, ואומר (תהלים קכז) כחצים ביד גבור כן בני הנעורים, ואומר (תהלים קכ) "חצי גבור שנונים", ואומר (תהלים מה) 'חציך שנונים עמים תחתיך יפלו', ואומר (תהלים קכז) 'אשרי הגבר אשר מלא את אשפתו מהם לא יבושו כי ידברו את אויבים בשער'. מאי 'את אויבים בשער'?- אמר רבי חייא בר אבא: אפילו האב ובנו, הרב ותלמידו, שעוסקין בתורה בשער אחד נעשים אויבים זה את זה, ואינם זזים משם עד שנעשים אוהבים זה את זה, שנאמר במדבר כא' את והב בסופה', אל תקרי בסופה אלא בסופה". מבואר כאן שהלימוד ההדדי יחדיו הוא המביא לחידוד דברי התורה והערובה לאמיתיותם. הרי בחריפות רבה ביקרו חכמים את התלמוד היחידי ברכות דף סג עמוד ב 'הסכת'- עשו כתות כתות ועסקו בתורה, לפי שאין התורה נקנית אלא בחבורה. כדרבי יוסי ברבי חנינא, דאמר רבי יוסי ברבי חנינא: מאי דכתיב 'ירמיהו נ' 'חרב [אל] הבדים ונואלו' - חרב על שונאיהם של תלמידי חכמים שיושבים בד בבד ועוסקים בתורה. ולא עוד אלא שמיטפשים...". ושוב בתענית דף ז עמוד א אמר רבי חמא ברבי חנינא: מאי דכתיב משלי כ"ז 'ברזל בברזל יחד', לומר לך: מה ברזל זה, אחד מחדד את חברו - אף שני תלמידי חכמים מחדדין זה את זה בהלכה. אמר רבה בר בר חנה: למה נמשלו דברי תורה כאש,



שנאמר ירמיהו כ"ג " הלא כה דברי כאש נאם ה' ", לומר לך: מה אש אינו דולק יחיד - אף דברי תורה אין מתקיימין ביחידי. והיינו דאמר רבי יוסי בר חנינא: מאי דכתיב ירמיהו כ' נ' 'חרב אל הבדים ונאלו' - חרב על שונאיהן של תלמידי חכמים שעוסקין בד בבד בתורה, ולא עוד אלא שמיטפשיין, שנאמר: 'ונאלו'. וכך אמר ר' עקיבא את דבריו לצדדים: אליבא דאמת לא אמר ר' ישמעאל דברים אלו, וטעה אותו תלמיד, אבל הלכה כמוהו בכך שהקפיד לומר דברים בשם אומרם, כפי שסבר שכך באמת נאמרו. על דבר זה שבחו רבו, מפני שבהקפדה ללכת בדרך זו בקניית התורה ובהקנייתה, יש ערובה והבטחה שיהיו דברי התורה מחודדים.

### יד. תורה מסיני באמירתה לדורות ובהאמרה מפי הדורות

דרך זו מביאה אותנו לדברים כנתינתם מסיני, כדברי שלשלת המאמרים בירושלמי שבת (א, ב): מאמר שלישי - "גידול אמר: כל האומר שמועה מפי אומרה, יהא רואה בעל השמועה כאלו הוא עומד כנגדו. ומה טעמא? (תהילים לט, ז) אך בצלם יתהלך איש", באומר דבר בשם אומרו מיירי.

מה פירוש: יהא רואה וכו'? האם זו הוראה לראות וכו', אם כן כיצד מתקיימת?

המאמר השני הוא: "רבי חזקיה ר' ירמיה ר' חייא בשם רבי יוחנן: אם יכול את לשלשל את השמועה עד משה, שלשלה, ואם לאו, תפוש או ראשון ראשון או אחרון אחרון. מה טעמא? - 'והודעתם לבניך ולבני בניך - יום אשר עמדת' - עד יום אשר עמדת לפני ה' אלהיך בחורב". הוסמכו המאמרים לתלותם זה בזה, וללמד שהאומר דבר בשם אומרו, ולאחור בדורות ככל שתשיג דעתו, הרי הוא זוכה ומגיע אל בעל השמועה, לראותו עומד לפניו, דהיינו ברוחו ומסורתו מסיני, עד למקור השמועה ומשמיעה בסיני. מעתה פירוש האמירה: "יהא רואה" אינה כוונת חובה, אלא זו הודעת הבטחה - עד כאן שולשלו הדברים בכיוון העבר.

המאמר הראשון משלים את השלשלת מהצד הנגדי, כלפי העתיד: "רבי יהושע בן לוי הוה יליף שמע פרשתא מן בר בריה בכל ערובת שובא. חד זמן אינשי ועאל מיסחי בההן דימוסין דטובריא. והוה מסתמיך על כתפתיה דרבי חייא בר בא. אינהר דלא שמע פרשתיה מן בר בריה וחזר ונפק ליה. מה הוה? - ר' דרוסי אמר: כך הוה. ר' לעזר בי רבי יוסי אמר: שליח מנוי הוה. א"ל ר' חייא בר בא: ולא כן אלפן רבי: אם התחילו אין מפסיקין? - א"ל: חייא בני, קלה היא בעיניך שכל השומע פרשה מן בן בנו כאלו הוא שומעה מהר סיני? ומה טעמא? [דברים ד, ט-י] והודעתם לבניך ולבני בניך, יום אשר עמדת לפני ה' אלהיך בחורב". [הוקדם המאמר הזה בנוסח הירושלמי מפני ענייני הסוגיא בה מובא הסיפור, שפרטים מהם נזכרים בסיפור, וכדרך גלגול דברים בש"ס. ובחידוד נאמר, שחשיבות קדימתו היא מפני מה שלמדנו (תענית ז, א): אמר רבי חנינא: הרבה למדתי מרבותי, ומחברי יותר

מרבותי, ומתלמידי יותר מכולן].

בלשון בהירה הובא מאורע זה בקידושין (ל, א): "אמר ריב"ל: כל המלמד את בן בנו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו קבלה מהר סיני, שנאמר: והודעתם לבניך ולבני בניך, וסמיך ליה: יום אשר עמדת לפני ה' אלהיך בחורב. רבי חייא בר אבא אשכחיה לריב"ל דשדי דיסנא ארישיה וקא ממטי ליה לינוקא לבי כנישתא, א"ל: מאי כולי האי? א"ל: מי זוטר מאי דכתיב והודעתם לבניך, וסמיך ליה: יום אשר עמדת לפני ה' אלהיך בחורב? מכאן ואילך, רבי חייא בר אבא לא טעים אומצא, עד דמקרי לינוקא ומוספיה. רבה בר רב הונא לא טעים אומצא, עד דמייתי לינוקא לבית מדרשא".

כללם של דברים: גודלם של דברי תורה, אמיתיותם וגדולתם, נבנים בחיבורם של כל אומרי התורה זה עם זה בדורם ועם כל דורות העבר והעתיד.

### טו. זיכוך דורות העולם באמירת דברים בשם אומרם

בעוצמה רבה צפון עמוד תווך זה, של מציאות וקיום העולם, בהודעתו הגדולה של ר' שמעון בר יוחאי, כמסופר במסכת סוכה (מה, ב): ואמר חזקיה אמר רבי ירמיה משום רבי שמעון בן יוחאי: יכול אני לפטור את כל העולם כולו מן הדין מיום שנבראתי עד עתה, ואילמלי אליעזר בני עמי - מיום שנברא העולם ועד עכשיו, ואילמלי יותם בן עוזיהו עמנו - מיום שנברא העולם עד סופו.

רש"י: לפטור - בזכותי אני סובל כל עונותיכם, ופותרן מן הדין. יותם בן עוזיהו - צדיק היה, ועניו יותר משאר מלכים, וזכה בכיבוד אביו, ועליו נאמר: 'בן יכבד אב', שכל הימים שהיה אביו מצורע והוא היה שופט עם הארץ, כדכתיב (מלכים ב טו) 'ויותם בן המלך על הבית שופט' וגו', לא נטל עליו כתר מלכות בחייו, וכל דינין שהיה דן - אומרן בשם אביו. ועד סופו - עד שיכלה העולם. ע"כ.

יותם הגדיל לעשות, כי משתמע שאמר דברים שהיה אפשר שאביו יאמרם בשם אביו שלמדו תורה. ר' שמעון, שהיה בעצמו בצוות תיקון העולם למשימה זו כדלהלן (טו-טז), נטל את מסורת העבר, והציבה בפנינו כמתווה לחזון העתיד, ולמדנו שכשם שנדברות אחים ורעים בתורה, היונקת מכל ומפיצה לכל כדי שתהיה תורה בלי גבול, ממלאת בתורה את כל ארץ ישראל, ובכך גואלת את העולם - כך היא ממלאת את כל הדורות, ומביאה להם גאולה, באשר היא יוצקת את יסוד מתווה תורת אמת לכל מרחבי המקום והזמן.

### טז. מיתת תלמידי ר"ע: מידה כנגד מידה

אגב הבאת סיפור מיתת תלמידי ר"ע נאמר שתי הערות:

א. כתוב שם (יבמות סב, ב): תנא: כולם מתו מפסח ועד עצרת. אמר רב חמא בר אבא, ואיתימא ר' חייא בר אבין: כולם מתו מיתה רעה. מאי היא? - א"ר נחמן: אסכרה. ובמסכת שבת (לג, ב) ביארו: מכה זו מפני מה מתחלת בבני מעיים וגומרת בפה? ושם יש תשובה לשאלה. ועוד יש לומר: מהלך העונש תואם את מהלך החטא, מתוך המבט השגוי שהיה בתוך לבם, המכונה כאן 'בני מעיים', הגיעו למחדל מבחוץ, בכך שלא השמיעו את דעתם ודבריהם של חבריהם בפיהם כלפי חוץ.

ב. רבותינו שבדרום. הטעם והרעיון שבציון מקומם בדרום, הוא כי צד זה ברוחות מורה על החכמה, כמו שאמרו בבבא בתרא (כה, ב) הרוצה להחכים ידרים, מפני שזה צד החכמה של המנורה שהושמה בדרום המקדש. ציון זה הוזכר כדי לציין את מגמת רוחם של רבותינו אלו, שהיו בעלי חכמת אמת של מבקשי תורת אמת, והכל כפי שנתבאר לעיל.

### יז. מהר"ל: האסכרה, העונש המידתי לנ"ל

מהר"ל בכמה מקומות מבאר את התאמת מיתת האסכרה להתנהגות תלמידי ר"ע, ובמקום אחד אף מקשר את מאמרו של ר' יוסי לעניינם, בדרכו ובסגנונו, והנראה לנו בעז"ה אמרנו.

ואלו דברי מהר"ל בנתיב הרע פרק ג: בפרק הבא על יבמתו אמרו שנים עשר אלף זוגים תלמידים היו לו לר' עקיבא מגבת עד אנטופרס וכולן מתו בפרק אחד מפני שלא נהגו כבוד זה לזה, והיה העולם שמם. עד שבא רבי עקיבא אצל רבותינו שבדרום ושנאה לרבי מאיר ורבי יהודה ורבי יוסי ורבי שמעון ורבי אלעזר בן שמוע, והם העמידו תורה באותה שעה. תנא, כולם מתו מפסח עד עצרת. אמר רבי חמא בר אבא ואיתימא רבי חייא בר אבין, כולם מתו מיתה רעה. מאי היא? - אמר רב נחמן אסכרה. פירוש, כאשר נוהג כבוד בחברו דבר זה הוא עצם החיים, וכמו שאמרו בפרק בני העיר (מגילה כח, א) במה הארכת ימים, אמר להם מימי לא נתכבדתי בקלון חברי. ובארנו ענין זה למעלה בנתיב התורה אצל 'למדנו אורחות חיים - היזהרו בכבוד חבריכם', שם בארנו כי דבר זה אורח חיים ממש, ואלו שלא נזהרו בכבוד חבריהם לכן מתו. ומה שמתו מפסח ועד עצרת, ר"ל אף שהזמן הוא טוב ביותר מכל הזמנים, עם כל זה מתו מיתת אסכרה, מפני כי אסכרה מתחיל בפה ומסיים בגרון שממנו הדבור, ומפני כי החיים תולה בפה ובגרון לפי שממנו הדיבור, וכתב 'ויהי האדם לנפש חיה' ותרגומו 'לרוח ממללא', ולכך נקרא אסכרה, על שם שנסכר הגרון שממנו הדיבור שהוא עצם החיים, ולכך המיתה הגמורה היא מיתת אסכרה, וכמו שאמרו אצל למדנו אורחות חיים שיהיה נזהר בכבוד חברו, ואם לא נזהר הוא הפך זה, הוא עצם המיתה, ולכך מתו מיתת אסכרה שהיא עצם המיתה. ואמרו (ברכות ח, א) כמניין תוצאת מיתות הם בעולם, קשה שבכולם הוא

אסכרה. וכל זה מן הטעם אשר אמרנו, כי ניטל ממנו עצם החיים, הוא סתימת הגרון, ולפיכך היא קשה מכולם, כי הכבוד הוא אורחות חיים, והם שלא נהגו כבוד נוטל מהם החיים ומתו מיתת אסכרה... ומוסיף: מידה טובה שאין לעבור כלל על דעת חברו. בפרק כל כתבי (שבת קיח, ב) אמר רבי יוסי יודע אני בעצמי שאיני כהן, אם יאמרו לי חברי עלה לדוכן הייתי עולה. ר"ל שכל אדם יודע יחוס עצמו, ויודע בעצמו שאינו כהן, ואיך יהיו חבריו יודעים יחוס שלו יותר ממה שהוא יודע יחוס עצמו? מ"מ היה עולה ולא היה עובר על דברי חבריו, והיה מבטל דעתו אצל הרוב, מכל שכן דבר אחר, שאפשר שהם יודעים יותר, שיש לאדם לבטל דעתו אצל חבריו שהם הרוב, ולא יעמוד כנגדם, שבזה אינו בעל מחלוקת שהיא המידה המגונה ביותר. גם הוא מפני מדת הענווה, שמבטל דעתו אצל אחרים, והעיקר משום כבוד חבריו.

### ית. החבורה בחיבור בתורה אחת

הכרזה מופלאה בדבר אופי אותו דור חדש, שרוחו כל כך תאמה את המידה המוזכרת באבות שנתבארה עד כה, הושמעה בסנהדרין (כ, א): אמר רבי שמואל בר נחמן אמר רבי יונתן: מאי דכתיב (משלי לא) שקר החן והבל היופי? שקר החן - זה יוסף, והבל היפי - זה בועז, יראת ה' היא תתהלל - זה פלטי בן ליש. דבר אחר: שקר החן - זה דורו של משה, והבל היפי - זה דורו של יהושע, יראת ה' היא תתהלל - זה דורו של חזקיה. דבר אחר: שקר החן - זה דורו של משה ויהושע, והבל היפי - זה דורו של חזקיה, יראת ה' היא תתהלל - זה דורו של רבי יהודה ברבי אילעאי. אמרו עליו על רבי יהודה ברבי אילעאי שהיו שישה תלמידים מתכסין בטלית אחת ועוסקין בתורה.

מה פשר מספר זה 'שישה' בדווקא, האם לא קרה כן בחמישה או בשבעה?

### יט. האות ו וסיפרת שש ביטוי לחיבור ואחדות

מספר שש ומנין שישה הוא מושג שהאות ו מורה עליו, שהוא החיבור והאיחוד של הכל. זה בדיוק היה מפעלו של אותו דור, שישה תלמידים הוא ביטוי לאחוה המיוחדת באופי האחדות שלהם, שכל כך הוקירו זה את זה, ונתנו מקום בכיר לדעת תורת חבריהם, כי תורתו בתורתך. הילול אותו דור יוחס במיוחד לר' יהודה, שנאמר עליו (ברכות סג, ב) שהיה ראש המדברים בכל מקום. ראש אינו רק ציון סדר וקדימה בזמן, הוא לא פחות מזה ביטוי להנהגה מובחרת. וכאן בדיוק, בעת יסוד מציאות התורה ביבנה, אמר ר' יהודה את דבריו. וכך אמר (ברכות סג, ב): תנו רבנן: כשנכנסו רבותינו לכרם ביבנה היו שם רבי יהודה ורבי יוסי ורבי נחמיה ורבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי, פתחו כולם בכבוד אכסניא ודרשו. פתח

רבי יהודה, ראש המדברים בכל מקום, בכבוד תורה ודרש (שמות לג) ומשה יקח את האהל ונטה לו מחוץ למחנה, והלא דברים קל וחומר, ומה ארון ה' שלא היה מרוחק אלא שנים עשר מיל אמרה תורה (שמות לג) והיה כל מבקש ה' יצא אל אהל מועד, תלמידי חכמים שהולכים מעיר לעיר וממדינה למדינה ללמוד תורה - על אחת כמה וכמה... ועוד פתח רבי יהודה בכבוד תורה ודרש (דברים כז) הסכת ושמע ישראל היום הזה נהיית לעם, וכי אותו היום נתנה תורה לישראל? והלא אותו יום סוף ארבעים שנה היה! אלא ללמדך שחביבה תורה על לומדיה בכל יום ויום כיום שנתנה מהר סיני... הסכת - עשו כתות וכתות ועסקו בתורה, לפי שאין התורה נקנית אלא בחבורה. כך סדר ר' יהודה את דבריו, תחילה על אודות בקשת התורה האישית הפרטית של כל מבקש ה', ואחר זה בדבר בקשת התורה הכללית-חברית של תלמוד מכח החבורה.

הכרת אופיו המיוחד של אותו דור כמוטבע ביראת ה', נובעת מכך שיראת ה' היא ידיעתו של האדם את עצמו ואת מקומו בעולם לפני ה', כדברי הרמב"ם (הלכות יסודי התורה פרק ב הל' ב): והיאך היא הדרך לאהבתו ויראתו, בשעה שיתבונן האדם במעשיו וברואיו הנפלאים הגדולים ויראה מהן חכמתו שאין לה ערך ולא קץ מיד הוא אוהב ומשבח ומפאר ומתאוה תאוה גדולה לידע השם הגדול, כמו שאמר דוד צמאה נפשי לאלהים לאל חי (זו אהבת ה'). וכשמחשב בדברים האלו עצמן, מיד הוא נרתע לאחוריו, ויפחד ויודע שהוא בריה קטנה שפלה אפלה עומדת בדעת קלה מעוטה לפני תמים דעות (זו יראת ה'), כמו שאמר דוד (תהילים ח ד-ה) 'כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך... מה אנוש כי תזכרנו'...". ביראת ה', אישיותו הפרטית של האדם, כעומדת לעצמה, מתבטלת כלפי ההווייה האלקית, וכל מגמתה ליצור ולעשות, מונעת ופועלת מתוך כלליות זו. זו הענווה שהיראה עקב לסוליייתה (ירושלמי שבת א, ג). בכך, תוכן כל יצירות אנשי קודש אלו הוא התגלות ה' בלבד בכל אופן ומכל מקום, שבלשון הקדמונים נקרא 'להדבק' או 'לאישתאבא בגופא דמלכא'. בזוהר (בראשית ויחי ריא, ב): ועמך כלם צדיקים לעולם יירשו ארץ וגו'... מאי טעמא? בגין דמתדבקין בגופא דמלכא, דכתיב 'ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כלכם היום'; זוהר (שמות פרשת יתרו סז, א): תאנא, בשעתא דאתמר 'אנכי', כל אינון פקודי אורייתא דמתאחדן במלכא קדישא עלאה... כמה דתנינן כל פקודי אורייתא דמתאחדן בגופא דמלכא". וכתב ר' צדוק הכהן מלובלין (רסיסי לילה אות י) "מאן דאחיד באורייתא אחיד בגופא דמלכא ונאמר ואתם הדבקים" וגו'.

הדרך לכך היא התאחדות עם הכלל בכל מובן שהוא, ככל הנאמר עד כה. אלו דברי מרן הרב קוק באורות התחיה (כד): "אשרי איש שחושב עצמו כשיריים לגבי כנסת ישראל כולה, שהיא נחלת ה', שכל מחשבות לבו, הגיונותיו, חפצו ושאיפתו, אמונתו ורעיונו, אינם כי אם חשק טמיר אחד, להיכלל כולו באוצר חיים זה". זו מהות האלוקות בנו, "ואתם הדבקים בה' אלוקיכם, חיים כולכם היום". "ויהי

בישורון מלך בהתאסף... יחד שבטי ישראל". אכן זו דרכו וזה אופיו של דור, "אשה יראת ה' היא תהלה", שכשמתאחדים תחת כסות אחת, היא כסות התורה, מגיעים למעלת: "בזאת יתהלל המתהלל, השכל וידוע אותי..." (ירמיהו ט, כג).  
הנה נודע שר' יהודה מצורף לדרכו של ר' יוסי. ומה בדבר דרכם של יתר הרעים, מעמידי התורה, מצוות תלמידי ר"ע? גם הם התייחדו במגמה זו כדלהלן.

### כ. רבי מאיר: אין טורפין יין ושמן לחולה בשבת...

על אודות ר' מאיר מסופר (שבת קלד, א): תניא: אין טורפין יין ושמן לחולה בשבת. אמר רבי שמעון בן אלעזר משום רבי מאיר: אף טורפין יין ושמן. אמר רבי שמעון בן אלעזר: פעם אחת חש רבי מאיר במעיו, ובקשנו לטרוף לו יין ושמן, ולא הנחנו, אמרנו לו: דבריך יבטלו בחיידך?! אמר לנו: אף על פי שאני אומר כך וחברי אומרים כך - מימי לא מלאני לבי לעבור על דברי חברי. הוא ניהו דמחמיר אנפשיה, אבל לכולי עלמא - שרי.

תואמים לכך דבריו במסכת אבות פרק ו משנה א, שנשמת אפם ומהותם היא הגדלת התורה בלא גבול ובכל דרך בידידות וחברת רעים שלמה. ואלו הדברים: שנו חכמים בלשון המשנה, ברוך שבחר בהם ובמשנתם: רבי מאיר אומר, כל העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה, ולא עוד אלא שכל העולם כולו כדאי הוא לו; נקרא ריע, אהוב, אהב את המקום, אהב את הבריות, משמח את המקום, משמח את הבריות, ומלבשתו ענוה ויראה, ומכשרתו להיות צדיק וחסיד וישר ונאמן, ומרחקתו מן החטא, ומקרבתו לידי זכות, ונהנין ממנו עצה ותושייה, בינה וגבורה, שנאמר (משלי ח, א) הֲלֹא חִכְמָה תִקְרָא וְתִבּוֹנָה תִתֵּן קוֹלָהּ... (פסוק יד) לִי עֲצָה וְתוֹשִׁיָה אֲנִי בִינָה לִי גְבוּרָה: ונותנת לו מלכות וממשלה וחיבור דין, ומגלין לו רזי תורה, ונעשה כמעין המתגבר וכנהר שאינו פוסק, והוֹי צנוע וארך רוח ומוחל על עלבונו, ומגדלתו ומרוממתו על כל המעשים:

### כא. רבי שמעון: כל הספיחים מותרים...

על אודות ר' שמעון מסופר (ירושלמי שביעית פרק ט הלכה א): ר' שמעון אומר כל הספיחים מותרין חוץ מספיחי כרוב... וחכמים אומרים כל הספיחים אסורים... ר"ש בן יוחי הוה עבר בשמיטתא וחמי חד מלקט שביעית, א"ל: ולית אסור, ולא ספיחין אינון?! א"ל: ולא את הוא מתירן?! א"ל: ואין חברי חלוקין עלי?! קרא עליו (קהלת י, ח): 'ופורץ גדר ישכנו נחש', וכן הוות ליה.

## כב. כבוד תלמידך חביב עליך כשלך

כתוב באבות פרק ד משנה טו: רבי אלעזר בן שמוע אומר יהי כבוד תלמידך חביב עליך כשלך, וכבוד חברך כמורא רבך, ומורא רבך כמורא שמים. וכשם שנאמר על אודות ר' יהודה מסופר בעירובין (דף נג עמוד א): אמר רבי: כשהיינו לומדין תורה אצל רבי אלעזר בן שמוע, היינו יושבין שישה שישה באמה. ועוד על דרכו זו נאמר במסכת סוטה (לט, א): שאלו תלמידיו את ר' אלעזר בן שמוע: במה הארכת ימים? אמר להן: מימי לא עשיתי בית הכנסת קפנדריא, ולא פסעתי על ראשי עם קודש, ולא נשאתי כפי בלא ברכה.

## כג. כבוד זה לזה

הנה לפנינו נגלה שכל גדולי הדור, תלמידי ר"ע, כך הנהיגו את דורם: לכבד זה את זה, זה להיות צוות לחבריהם, ולא לעבור על דברי חבריהם. זאת עשו מתוך הוקרת מציאות התורה בעולם, שאותה ביטאו בנתינת מעמד בכורה איש לתורת רעהו.

## כד. חיבור הדעות של ר' עקיבא בחתימת שנות חייו

מעל לכולם הוא אבי דור התהילה, דור 'אשת חיל', 'יראת ה' היא תהלה' - ר' עקיבא, שקיים זאת בגופו, ועל כך ציווה את תלמידיו. נאה דרש, וביותר נאה מאוד קיים זאת בכל לבבו ובכל נפשו, כמסופר בעירובין (כא, ב): תנו רבנן: מעשה ברבי עקיבא שהיה חבוש בבית האסורין, והיה רבי יהושע הגרסי משרתו. בכל יום ויום היו מכניסין לו מים במידה. יום אחד מצאו שומר בית האסורין, אמר לו היום מימך מרובין, שמא לחתור בית האסורין אתה צריך? שפך חציין, ונתן לו חציין. כשבא אצל רבי עקיבא, אמר לו: יהושע, אין אתה יודע שזקן אני וחיי תלויין בחייך? סח לו כל אותו המאורע. אמר לו: תן לי מים שאטול ידי. אמר לו: לשתות אין מגיעין, ליטול ידיך מגיעין?! אמר לו: מה אעשה שחייבים עליהן מיתה, מוטב אמות מיתת עצמי ולא אעבור על דעת חבריי. אמרו: לא טעם כלום עד שהביא לו מים ונטל ידיו. כששמעו חכמים בדבר, אמרו: מה בזקנותו כך - בילדותו על אחת כמה וכמה. ומה בבית האסורין כך - שלא בבית האסורין על אחת כמה וכמה.

מדוע נהג כך ר' עקיבא, הרי פיקוח נפש דוחה כל איסורים שבתורה, ק"ו דברי סופרים? - ודאי היתה זאת מידת חסידות, אך גם זו צריכה עילה גדולה. מה היא? הם הדברים: מצב הדור הקודם היה כעין פיקוח נפש לתורת אמת, או לפחות יוגדר כפיקוח נפש. ר"ע שהשיב לפפוס: ומה במקום חיותנו אנו מתייראים, במקום מיתתנו (מיתת ביטול תורה, כלשון רמב"ם הל' רוצח ז, א) וחיי בעלי החכמה ומבקשיה בלא תורה כמיתה הם חשובים), צפה וראה, בעין דעתו החדה, שבשעה זו, להבטחת תורת החיים, עתה ולדורות, מחוייב הוא לעשות כן - לא לעבור על דעת חבריו. זו היתה

מסירות נפש לתיקון כלל הדור והדורות, להביע ולהגיד את חיוניות קבלת "דעת חברים", והיותה עצם קיום חיים ממש, שהרי בגלל המשגה באי קיום דבר זה מתו כל תלמידיו, והיה העולם שמם (ראה סעיף כד).

### כה. רב מכל חידוש

תואמים דברינו למאמר באבות פרק ו משנה ג: הלומד מחברו פרק אחד או הלכה אחת או פסוק אחד או דיבור אחד, אפילו אות אחת, צריך לנהוג בו כבוד, שכן מצינו בדוד מלך ישראל שלא למד מאחיתופל אלא שני דברים בלבד, וקראו רבו אלופו ומיודעו שנאמר (תהלים נה, יד) וְאַתָּה אָנוּשׁ כְּעַרְפֵי אֲלוּפֵי וּמִיָּדַעִי: שלמדתני (שני דברים אלו). אֲשֶׁר יַחֲדוּ נִמְתִּיק סוּד בְּבֵית אֱלֹהִים נְהַלְךְ בְּרַגְשׁ. והלא דברים קל וחומר, ומה דוד מלך ישראל שלא למד מאחיתופל אלא שני דברים בלבד קראו רבו אלופו ומיודעו, הלומד מחברו פרק אחד או הלכה אחת או פסוק אחד או דיבור אחד אפילו אות אחת, על אחת כמה וכמה שצריך לנהוג בו כבוד. ואין כבוד אלא תורה שנאמר (משלי ג, לה) כבוד חכמים ינחלו, ושם (כח, ט) 'ותמימים ינחלו טוב', ואין טוב אלא תורה שנאמר (ד, ב) כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזבו.

וכן בבבא מציעא (לג, א) תנו רבנן: רבו שאמרו - רבו שלמדו חכמה, ולא רבו שלמדו מקרא ומשנה, דברי רבי מאיר. רבי יהודה אומר: כל שרוב חכמתו הימנו. רבי יוסי (הוא שמימיו לא עבר על דברי חבריו) אומר: אפילו לא האיר עיניו אלא במשנה אחת - זה הוא רבו. אמר רבא: כגון רב סחורה, דאסברן זוהמא ליסטרון. שמואל קרע מאניה עליה ההוא מרבנן דאסבריה אחד יורד לאמת השחי ואחד פותח כיון. אמר עולא: תלמידי חכמים שבבבל עומדין זה מפני זה, וקורעין זה על זה. רש"י: עומדין זה מפני זה - כדין תלמיד לרב, לפי שהיו יושבין תמיד בבית המדרש יחד ומקשין ומפרקין, וכולם למדים זה מזה.

### כו. מסירות נפש על המותר כהוראת שעה

אחר שנים נמצא שהוראת שעה מסיבה כזו מפורשת בנימוקי יוסף (סנהדרין יח, א בדפי הרי"ף): וכל היכא דאמרינן יעבור ואל יהרג, אין לו למסור עצמו למיתה על קדושת השם, ואם מסר הרי זה מתחייב בנפשו. אבל אם הוא אדם גדול וחסיד ירא שמים, ורואה שהדור פרוץ בכך, רשאי לקדש השם ולמסור עצמו אפילו על מצוה קלה, כדי שיראו העם וילמדו ליראה את השם לאהבו בכל לבבם, והיינו דאמרינן (פסחים גג, ב): מה ראו חנניה מישאל ועזריה שהפילו את עצמן לכבשן האש? פירוש, ולא השתחוו לצלם, שהרי לאו ע"ז הייתה אלא אנדרטי של מלכים לכבוד בעלמא? אלא מתוך שהיו רובן טועין, וסבורים שהייתה ע"ז, היה קידוש השם במה שעשו. ואמרינן נמי במדרש, מה לך יוצא ליסקל? שמלתי את בני. מה לך יוצא ליצלב?



שנטלתי את הלולב, דמשמע שהיו מוסרין עצמן על קדושת השם לפני משורת הדין, דוודאי לא היו מחוייבין בכך אפילו בשעת הגזירה, כיוון שבידם להעביר ולבטלם, אלא דאפילו הכי היו נהרגין מפני שהייתה השעה צריכה לכך:

### כז. עוד משמעות מקיפה רמוזה במקראות

דברים יא, יט: וְלִמְדַתְּם אֶת בְּנֵיכֶם לְדַבֵּר בָּם... מלאכי ג, טז: אֲזַנְדְּבְרוּ יִרְאֵי ה' אִישׁ אֶת רֵעֵהוּ וַיִּקְשֹׁב ה' וַיִּשְׁמַע וַיִּכְתֹּב סֵפֶר זְכוֹרוֹן לְפָנָיו לְיִרְאֵי ה' וּלְחֹשְׁבֵי שְׁמוֹ: קהלת יב, יא: דְּבָרֵי חֲכָמִים כְּדַרְבָּנוֹת וְכַמְשֻׁמוֹת נְטוּעִים בְּעֵלֵי אֲסָפוֹת נִתְּנוּ מֵרַעַה אֶחָד: 'לדבר במ' - 'שלא יהיה עיקר דיבורך אלא במ', בכדי שלא תחדל התורה מכל פינת המציאות.

אז נדברו' - נפְעָלוּ, להקשיב לתורת הָרַע, למען קבלת כל תורה והווייתה בכל. 'בעלי אסופות' - ל'אסיפה' יש משמעות כינוס להדדיות ואחדות [בראשית מט, א: וַיִּקְרָא יַעֲקֹב אֶל בְּנָיו וַיֹּאמֶר הָאֶסְפוּ וְאֶגִּידָה לָכֶם אֵת אֲשֶׁר יִקְרָא אֶתְכֶם בְּאַחֲרֵית הַיָּמִים: שופטים כ, יא: וַיֹּאסֶף כָּל אִישׁ יִשְׂרָאֵל אֶל הָעִיר כְּאִישׁ אֶחָד חֲבָרִים]. 'ניתנו מרועה אחד' - לכן. שכשם שכאשר אני מביע דבר תורה מעצמי הוא הגיונו של הרועה, כך גם כשחברי עושה כן, ובכך דברו הוא כדבריי וכיעודם, להפיק כאחד אל מרחב המציאות את מבוע מעיין הרועה האחד. בזה ניתן לומר שנושאנו 'נאמר בתורה, שנוי בנביאים, ומשולש בכתובים'.

### כח. למלא תורה בתלמידים ממלאי תורה בארץ ישראל

משאת נפשם של התנאים, מעתיקי תורת רבם ר"ע, למלא תורה בא"י, מלבד היותם מופת לכך בעצמם, הייתה שלמות חזונם בהעמדת תלמידים רבים בארץ ישראל, ממלאי תורת ארץ ישראל.

בראשית רבה בראשית פרשה טז סימן ד: וַיִּזְהַב הָאָרֶץ הַהוּא טוֹב (בראשית ב, יב), מלמד שאין תורה כתורת א"י ולא חכמה כחכמת א"י. חגיגה ה, ב: וְאִם לֹא תִשְׁמְעוּהָ בְּמִסְתָּרִים תִּבְכֶּה נַפְשֵׁי מַפְנֵי גֵוָה וְדַמְעַתְּ דַּמְעָה וְתִרְדַּע עֵינֵי דַמְעָה כִּי נִשְׁכָּה עֵדֶר ה' (ירמיהו יג, יז) - אמר רבי אלעזר: שלוש דמעות הללו למה? אחת - על מקדש ראשון, ואחת - על מקדש שני, ואחת - על ישראל שגלו ממקומן. ואיכא דאמרי: אחת על ביטול תורה. בשלמא למאן דאמר על ישראל שגלו - היינו דכתיב כי נשבה עדר ה'. אלא למאן דאמר על ביטול תורה, מאי כי נשבה עדר ה'? - כיון שגלו ישראל ממקומן - אין לך ביטול תורה גדול מזה.

ברכות ח, א: רבי נתן אומר: כתיב (תהלים נה, יט) פָּדָה בְּשָׁלוֹם נַפְשֵׁי מִקָּרֵב לִי כִּי בְּרַבִּים הָיוּ עִמָּדִי. אמר הקדוש ברוך הוא, כל העוסק בתורה ובגמילות חסדים

ומתפלל עם הציבור - מעלה אני עליו כאילו פדאני, לי ולבני, מבין אומות העולם. אבות א, א: משה קבל תורה מסיני ומסרה ליהושע ויהושע לזקנים וזקנים לנביאים ונביאים מסרוה לאנשי כנסת הגדולה. הם אמרו שלושה דברים, הוּו מתונים בדין, והעמידו תלמידים הרבה, ועשו סייג לתורה.

ברכות סד, א: אמר רבי אלעזר אמר רבי חנינא: תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם, שנאמר וכל בניך לימודי ה' ורב שלום בניך, אל תקרי בניך אלא בוניך. שלום רב לאהבי תורתך ואין למו מכשול יהי שלום בחילך שלוה בארמנותיך למען אחי ורעי אדברה נא שלום בך למען בית ה' אלהינו אבקשה טוב לך ה' עז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום.

### כט. הנוטע, מטעיו ונטיעותיו

שמות טו, יז: תבאמו ותטעמו בהר נחלתך מכון לשבתך פעלת ה' מקדש ה' כוננו ידך:

במדבר כד, ו: כנחלים נטיו כגנת עלי נהר פאהלים נטע ה' פארזים עלי מים: ישעיהו סא, ג: לשום לאבלי ציון לתת להם פאר תחת אפר שמן ששון תחת אכל מעטה תהלה תחת רוח פהה וקרא להם אילי הצדק מטע ה' להתפאר: ישעיהו ה, ז: פי כרם ה' צבאות בית ישראל ואיש יהודה נטע שעשועיו...

ירמיהו ב, כא: ואנכי נטעתיה שרק בלה זרע אמת ואיה נהפכת לי סורי הגפן נכריה: כד, ו: ושמתי עיני עליהם לטובה והשבתים על הארץ הזאת ובגיתים ולא אהרס ונטעתיים ולא אתוש: לב, מא: וששתי עליהם להטיב אותם ונטעתיים בארץ הזאת באמת בכל לבי ובכל נפשי:

יחזקאל לד, כט: והקמתי להם מטע לשם ולא יהיו עוד אספי רעב בארץ ולא ישאו עוד קלמת הגוים:

תהלים פ, ט-טז: גפן ממצרים תסיע תגרש גוים ותטעה: אלהים צבאות שוב נא הבט משמים וראה ופקד גפן זאת: וכנה אשר נטעה ימינך ועל בן אמצתה לך: שם קמד, יב: אשר בנינו כנטעים מגדלים בנעוריהם...

קהלת יב, יא: דברי חכמים פדרבנות וכמשמרות נטועים...

מסכת סופרים יג, ו: וגולל ואומר ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר נתן לנו תורת אמת וחיי עולם נטע בתוכנו, ברוך אתה ה' נתן התורה.

תפילת שחרית - ברוך הוא אלהינו שבראנו לכבודו. והבדילנו מן התועים. ונתן לנו תורת אמת. וחי עולם נטע בתוכנו. הוא יפתח לבנו בתורתו.

ספר הכוזרי מאמר ה אות כג: ...וארץ כנען מיוחדת לאלהי ישראל, והמעשים לא ישלמו כי אם בה, והרבה ממצוות יש בטלות ממי שאינו דר בארץ ישראל, והלב והנפש אינם טהורים וזכים כי אם במקום שיודעים בו שהוא מיוחד לאלהים,

מאמר ב סעיף ח-יג: אמר החבר: כן הכבוד ניצוץ אור אלהי מועיל אצל עמו ובארצו. אמר הכוזרי: מאמרך אצל עמו כבר התבאר לי, אבל מאמרך ובארצו קשה לי לקבלו. אמר החבר: אל יקשה בעיניך שתתייחד ארץ בדבר מכל הארצות, ואתה רואה מקום שמצליח בו צמח מבלתי צמח, ומוצא מבלעדי מוצא, וחיה מבלעדי חיה, ומתייחדים יושביו בצורות ומדות מבלעדי זולתם במיצוע המזג. והנה עפ"י המזג תהיה שלמות הנפש וחסרונה. אמר הכוזרי: אינני שומע על השוכנים בא"י יתרון על שאר אנשי העולם. אמר החבר: כן הכרם זה שאתם אומרים, שמצליח בו הכרם אילו לא היו נוטעים בו הגפנים ועובדים העבודה הראויה להם, לא היה עושה ענבים. והמעלה המיוחדת הראשונה היא לעם שהוא סגולה ולב כאשר זכרתי, ויש לארץ עזר בזה עם המעשים והתורות התלויות בה אשר הם כעבודה לכרם, אבל לא יתכן לסגולה הזאת להגיע אל הענין האלהי בבלעדי המקום הזה, כאשר לא יתכן שיצליח הכרם בבלעדי ההר הזה.

שבת פט, א: ואמר רבי יהושע בן לוי: בשעה שירד משה מלפני הקדוש ברוך הוא, בא שטן ואמר לפניו: ריבוננו של עולם, תורה היכן היא? אמר לו: נתתיה לארץ. הלך אצל ארץ, אמר לה: תורה היכן היא? אמרה לו: אלהים הבין דרכה וגו'. הלך אצל ים ואמר לו: אין עמדי. הלך אצל תהום, אמר לו: אין בי, שנאמר: תהום אמר לא בי היא וים אמר אין עמדי, אבדון ומות אמרו באוזנינו שמענו שמעה. חזר ואמר לפני הקדוש ברוך הוא: ריבוננו של עולם, חיפשתי בכל הארץ ולא מצאתיה. אמר לו: לך אצל בן עמרם. הלך אצל משה, אמר לו: תורה שנתן לך הקדוש ברוך הוא היכן היא? אמר לו: וכי מה אני שנתן לי הקדוש ברוך הוא תורה? אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה: משה, בדאי אתה? - אמר לפניו: ריבוננו של עולם, חמודה גנוזה יש לך שאתה משתעשע בה בכל יום. אני אחזיק טובה לעצמי?! - אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה: הואיל ומיעטת עצמך - תקרא על שמך, שנאמר זכרו תורת משה עבדי...

